

กระบวนการเรียนรู้ของบุคคล ในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน :
ศึกษานิพนธ์สมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายป่าตะวันออก

โดย

มณีนรุตน์ ประกัน

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. 2550

อภิรักษ์ ทนากา

The Study of Individual Learning Process in the Management of
Subsistent Resource : The Case o the Members of the Community
Learning Center in the Eastern Woodland Network

By

Maneerat Prakan

A Thesis submitted in partial fulfillment of the requirement for the degree of

Master of Arts (Rural Studies and development)

Faculty of Graduate Volunteer Centre Thammasat University

2007

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร

วิทยานิพนธ์

ของ

นางสาวมณีรัตน์ ประกัน

เรื่อง

กระบวนการเรียนรู้ของบุคคล ในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน :
ศึกษากรณีสมาชิกศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายชุมชนป่าตะวันออก

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา

เมื่อ วันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2550

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์สุรศักดิ์ หุ่นพยนต์)

กรรมการวิทยานิพนธ์และอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรศรี งามวิทยาพงศ์)

กรรมการวิทยานิพนธ์

(รองศาสตราจารย์ปาริชาติ วลัยเสถียร)

ผู้อำนวยการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.วรฤดี หิรัญรักษ์)

บทคัดย่อ

การศึกษากระบวนการเรียนรู้ของบุคคลในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน : ศึกษากรณีสมาชิกศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายป่าตะวันออก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ของบุคคลในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน จากการศึกษาพบว่า บุคคลซึ่งเป็นสมาชิกศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายป่าตะวันออก ได้เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ทั้งสามารถปรับเปลี่ยนวิถีคิด ทศนคติ และพฤติกรรม ปรับเปลี่ยนจากการทำเกษตรกรรมแผนใหม่ (เพื่อขาย) มาทำวนเกษตรเพื่อการพึ่งตนเองที่เป็นการรักษาดุลยภาพระหว่างทรัพยากรธรรมชาติ การทำเกษตรกรรม และการดำเนินชีวิต โดยมีกลไกสำคัญของกระบวนการเรียนรู้คือ

1) ศูนย์การเรียนรู้เครือข่ายชุมชนรอบป่าตะวันออก (วนเกษตร) ในฐานะเป็นกลไกที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในเบื้องต้นแก่เกษตรกร โดยมีองค์ประกอบในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีเนื้อหาความรู้ที่สามารถตอบโจทย์ปัญหาชีวิตและนำไปสู่การเรียนรู้ด้วยการลงปฏิบัติของเกษตรกร ซึ่งเนื้อหาดังกล่าวได้จากการถอดประสบการณ์ชีวิตที่ล้มเหลวและผ่านการลงมือปฏิบัติลองผิดลองถูกของผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม โดยเนื้อหาประกอบด้วย 3 ขั้นตอนการเรียนรู้ 5 เรื่อง พื้นฐานชีวิต และ 3 แผน ผ่านวิธีการหรือรูปแบบการเรียนรู้ที่หลากหลายและสอดคล้องกับเนื้อหาด้วยการจัดการประชุมสัมมนาเครือข่าย การทดลองทำจริงหรือการทำกิจกรรมที่เรียกว่า “การทำยา” จะทำควบคู่กับการประชุมสัมมนาเครือข่าย การศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนข้ามเครือข่าย โดยรูปแบบการเรียนรู้ที่จัดขึ้นเน้นรูปแบบที่ไม่เป็นทางการในบรรยากาศที่เป็นกันเองด้วยการทำกิจกรรมผ่านกลุ่ม ด้วยการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กันและกัน มีแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญคือ การเรียนรู้จากผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม และมีส่วนป่วนเกษตรภายในบริเวณศูนย์การเรียนรู้ฯ อีกทั้งมีเครือข่ายเรียนรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรโดยรูปแบบต่างๆ ทั่วประเทศ

2) กลุ่มวนเกษตรและชุมชนในฐานะที่เป็นบริบทและกลไกที่ใกล้ชิดของกระบวนการเรียนรู้ของบุคคล ซึ่งกลไกสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้นโดยกลุ่มวนเกษตรคือ บุคคลซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มวนเกษตรและกลุ่มหรือกิจกรรมการเรียนรู้ โดยมีองค์ประกอบในการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีการประยุกต์เนื้อหาความรู้ 3 5 3 ของศูนย์การเรียนรู้ มาเป็นกิจกรรมที่มุ่งแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตที่เป็นเรื่องใกล้ตัว เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหานี้สิน และการไม่มีกินไม่มีใช้ มีเนื้อหาการเรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการกลุ่ม การจัดการทรัพยากร การจัดการความสัมพันธ์ เรียนรู้การแบ่งปัน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน โดยมีวิธีการหรือรูปแบบการเรียนรู้ กลุ่มวนเกษตรได้จัดกระบวนการเรียนรู้ผ่านการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น บ้านนาอีสานจัดกิจกรรมกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ธนาคารพันธุ์ไม้ ธนาคารข้าว บ้านหลุมมะขามจัดกิจกรรมเรียนรู้ผ่านการบริหารจัดการ

ธนาคารชุมชน การดำเนินโครงการ “หนึ่งงานร้อยชนิด” โดยมีใช้การเรียนรู้ด้วยการพูดคุย แลกเปลี่ยนประสบการณ์ชีวิตและปัญหาที่เกิดขึ้นรวมถึงร่วมกันหาวิธีการแก้ไขปัญหา การจัดกิจกรรม การเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ โดยผ่านช่องทางการเรียนรู้ด้วยการประชุมเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ การพูดคุยแลกเปลี่ยน การลงมือปฏิบัติ และการเป็นวิทยากรแลกเปลี่ยนกับผู้ที่มีความสนใจมาศึกษาดูงานยังชุมชนทำให้เกิดเป็นความรู้ใหม่ๆ และนำมาทดลองปฏิบัติต่อไป โดยมีแหล่งการเรียนรู้ คือ ศูนย์การเรียนรู้ฯ เครือข่ายการเรียนรู้ที่ต่างๆ และการลงมือดำเนินกิจกรรม

3) ผลลัพธ์การเรียนรู้ของบุคคล จากการเข้าร่วมกระบวนการเรียนรู้ที่ศูนย์การเรียนรู้ฯ จัดขึ้น และจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกรส่งผลให้เกษตรกรมีการเรียนรู้คือ ได้เรียนรู้เรื่องการจัดการกับตนเองและครอบครัว ทรัพยากร และชุมชนที่อาศัยอยู่ โดยเกษตรกรสามารถวิพากษ์แยกเหตุและผลของปัญหาชีวิตปัญหานี้สินของตนเองได้ และลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหา โดยเริ่มจากการทำบัญชีรายจ่ายเพื่อทบทวนพฤติกรรมการใช้จ่ายการบริโภคของตนเองและครอบครัว มีการสำรวจทรัพยากรที่ตนมีอยู่รวมถึงความรู้ความสามารถในการจัดการ ทรัพยากรพร้อมกับการลงมือปฏิบัติ เกษตรกรได้เรียนรู้เรื่องการเก็บออม การแบ่งปัน การจัดการ ทรัพยากร การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน ระหว่างคนกับทรัพยากรด้วยการเข้าร่วม กระบวนการเรียนรู้ที่ศูนย์การเรียนรู้ฯ จัดขึ้น และจากการรวมกลุ่มจัดกิจกรรมในชุมชน ด้วยกระบวนการเรียนรู้ที่เกษตรกรได้เข้าร่วมทำให้เกษตรกรมีความรู้กระทั่งสามารถวิพากษ์จุดยืนของตนเองได้ ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตด้วยการเลิกทำการเกษตรเพื่อขายมาเป็นการทำวนเกษตรเพื่อการเรียนรู้ การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองในชุมชน ลดการพึ่งพาปัจจัยต่างๆ จากภายนอกโดยเฉพาะ ข้าว อาหาร ยาโรค และเครื่องมือเครื่องใช้ มีวิธีการคิดที่ให้คุณค่า และความสำคัญกับการดูแลสุขภาพทรัพยากรที่ตนมีอยู่และดูแลสุขภาพทรัพยากรของส่วนรวม เกิดเป็นความภาคภูมิใจในความรู้ของตนเอง

นอกจากนี้ผู้ศึกษายังได้ข้อค้นพบปัจจัยเงื่อนไขเบื้องต้นที่สนับสนุนการเรียนรู้ของ เกษตรกรได้ดังนี้ 1) ปัจจัยด้านผู้นำการเรียนรู้ 2) ปัจจัยด้านเนื้อหาการเรียนรู้ 3) ปัจจัยด้าน รูปแบบหรือวิธีการเรียนรู้ 4) ปัจจัยด้านสุขทางจิตวิญญาณของผู้เรียนรู้

Abstract

The Study of the Individual Learning Process in the Management of Subsistent Resources: The Case of the Members of the Community Learning Center in the Eastern Woodland Network aimed to investigate personal learning process in the management of subsistent resources. The findings have revealed that the members of the Community Learning Center in the Eastern Woodland Network entered into the process until they were able to adapt their way of thought, attitudes and behaviors. They have changed from the new way of cultivation(for sale) to self-sufficient agriculture which maintained the equilibrium between natural resources, agriculture and their way of life, having the following significant mechanism of the learning process, namely

(1) The Community Learning Center in the Eastern Woodland Network as the mechanism to form the basic learning process for the farmers and thus sharing its part as components of the learning process.

(2) Groups of woodland agriculture and community as a context as well as a mechanism which were the closest to the individual learning process. The significant mechanism of the learning process launched by the "wanakaset" groups was that of personal mechanism or leaders of the "wanakaset" group and groups or learning activity groups.

(3) Individual learning by participating in the learning process initiated by the learning center itself and by the "wanakaset" groups resulting in the farmers' adaptation to the novel way of thoughts.

Also, the support factors involved in the individual learning process have been found: 1) Factors related to ones who were leaders of the learning. 2) The factors involved the content. 3) The factors involved forms/ the know how. 4) The factor involved learners' spiritual development.

กิตติกรรมประกาศ

ผู้ศึกษาขอขอบคุณพ่อแม่พี่น้องบ้านนาอีสาน บ้านหลุมมะขาม และศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายป่าตะวันออก (วนเกษตร) จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้ให้ที่พักอาศัยและความรู้มากมายที่หาไม่ได้จากห้องเรียน ในช่วงระยะเวลาของการเก็บข้อมูลได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้มากมายกระทั่งเกิดเป็นกระบวนการทัศน์ใหม่ในการใช้ชีวิตของผู้ศึกษา ขอขอบคุณ ผศ.ดร.อรศรี งามวิทยาพงศ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้สร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดแก่ตัวผู้ศึกษา รวมถึงการดูแลเอาใจใส่ให้คำแนะนำที่มีคุณค่า สุดท้ายขอขอบคุณครอบครัวประกันที่ได้สร้างประสบการณ์ชีวิตอันมีค่าซึ่งเป็นฐานความรู้ที่สำคัญในการทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ขอขอบคุณทุกท่านอย่างสุดซึ้ง

มณีนรุตน์ ประกัน

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พ.ศ. 2550

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(2)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญตาราง	(8)
สารบัญภาพประกอบ	(9)
บทที่	
1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย	5
นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในวิทยานิพนธ์	6
2 แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
แนวคิดเรื่องกระบวนการเรียนรู้	7
แนวคิดและรูปแบบการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน	26
การศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้อง	33
3 ระเบียบวิธีการศึกษาวิจัย	39
ระเบียบวิธีการวิจัย	39
การเก็บข้อมูล	40
การวิเคราะห์ผลการศึกษา	45

4 ผลการศึกษา.....	46
กระบวนการเรียนรู้ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเครือข่ายป่าตะวันตก.....	47
กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มวนเกษตรบ้านนาฮีสานและบ้านหลุมมะขาม	76
กระบวนการเรียนรู้ของกรณีศึกษา	105
ปัจจัยสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ของบุคคล	140
ข้อสังเกตทางทฤษฎี.....	149
5 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	155
สรุปผลการศึกษา	155
ข้อเสนอแนะ	160
บรรณานุกรม	162
ภาคผนวก	
ก. แนวคำถามในการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ศูนย์การเรียนรู้.....	170
ข. แนวคำถามในการสัมภาษณ์กรณีศึกษา.....	173
ค. แบบบันทึกการสังเกตการณ์การเรียนรู้.....	176
ประวัติการศึกษา.....	178

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1 การปรับเปลี่ยนวิธีคิด ทศนคติ และพฤติกรรมของนายดาวเรียง บุตรจันทา.....	112
2 การปรับเปลี่ยนวิธีคิด ทศนคติ และพฤติกรรมของนายสังข์ การฟุ้ง.....	116
3 การปรับเปลี่ยนวิธีคิด ทศนคติ และพฤติกรรมของนายสมเด็จ กองบุตร	121
4 การปรับเปลี่ยนวิธีคิด ทศนคติ และพฤติกรรมของนายถาวร สุวรรณไตร	126
5 การปรับเปลี่ยนวิธีคิด ทศนคติ และพฤติกรรมของนายโสภณ ชูดแก้ว	130
6 การปรับเปลี่ยนวิธีคิด ทศนคติ และพฤติกรรมของนายประเสริฐ จำนงผล	136
7 สรุปภาพรวมการปรับเปลี่ยนวิธีคิด ทศนคติ และพฤติกรรมของกรณีศึกษา.....	137

สารบัญภาพประกอบ

ภาพที่	หน้า
1 ภาพทางกายภาพของศูนย์การเรียนรู้.....	55
2 ภาพพลวัตของกระบวนการเรียนรู้.....	73
3 ภาพทางกายภาพของบ้านนาฮีสาน.....	79
4 ภาพทางกายภาพของบ้านหลุมมะขาม.....	94
5 กระบวนการเรียนรู้ในการปรับเปลี่ยนโลกทัศน์และจิตสำนึก	150
6 กระบวนการเรียนรู้ของบุคคลในการจัดการทรัพยากร.....	160